

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע תזריע-מצורע תשפ"ג

על גוף ורוח ועל היחס ביניהם

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

מה אנו מכניסים לפיותינו? סוף פרשת שמיני הופכת את שאלת האוכל, שבועה היא צורך של הגוף, לשאלה רוחנית. מו"ר הגר"ש ישראלי לימדנו כי מה שנכנס לפה משפיע על מה שיוצא מהפה. כשרות המאכלים הופכת משאלה גופנית - מה משיבוע ומה ערב לחיך? לשאלה רוחנית - כיצד מתקדשים? בהתאם, גם הנושאים המופיעים בפרשיות תזריע מצורע, הופכים את השאלות הגשמיות לשאלות רוחניות. ברית המילה, שלכאורה עוסקת באיבר הכי גשמי, הופכת את הגוף לקדוש מבחינה רוחנית. כל הקשר הגופני בין איש ואישה, מתקדש ומאפשר חיבור, שהוא הדבר הכי קרוב לקירבה בין כנסת ישראל לקודשא בריך הוא, "זכו שכינה ביניהם" (סוטה דף יז ע"א). כך גם פצעים ונגעי צרעת בגוף האדם, האמורים להצביע על בעיה פיזיולוגית, מקבלים משמעות רוחנית וקשורים לשאלה: מה האדם מוציא מפיו, האם דברי תורה ורעיונות רוחניים או רכילות ולשון הרע? בשנים האחרונות השאלה: האם ניתן לייצר בשר מתורבת, במחיר השווה לכל נפש? קיבלה תשובה חיובית. חברות רבות גם בישראל משתתפות ב'מירוצ' כדי לנסות לזכות בנתח שוק גדול יותר (תרתי משמע). תהיה לכך גם השפעה חזקה מאוד על המטבח היהודי מבחינות רוחניות ומעשיות רבות.

בכרך החדש, החלק העשירי של שו"ת "במראה הבזק", מובאת תשובה הדנה בהלכותיו של "בשר מתורבת" – "cultured meat". נבהיר את הרקע הרוחני של הבעיה ההלכתית באוכל גשמי זה. (ניתן לקבל את התשובה ע"י פניה ל- info@eretzhemdah.org).

היתר אכילת בשר באמצעות נטילת חייו של בעל חיים, התחדש רק לאחר המבול. בפרשת הבריאה ההיתר הוא לאכול ירקות ופירות: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נַתִּיתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע וְרֵעַ אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע וְרֵעַ לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה" (בראשית א' כט).

הבשר (לא הדם) שהיה כאמור מחוץ לתפריט, הותר לאנושות רק אחרי המבול: "כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כַּיְרֵק עֵשֶׂב נַתַּתִּי לָכֶם אֶת פְּלִ" (שם ט' ג). ההיתר להרוג בעלי חיים לצורך אכילה, לווה בחידוש האזהרה והדגשת חומרת הרצח של בני אדם: "שִׁפְךָ דָם הָאֲדָם כְּדָם דְּמוֹ יִשְׁפָּךְ כִּי בְצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (שם ו).

חז"ל למדו שבנוסף לאיסור הרצח, שהוא אחד מהאיסורים המוטלים על כל בן אנוש, נתחדש גם האיסור להתאכזר לבעלי חיים = איסור אבר מן החי, כמבואר במסכת סנהדרין (דף נז ע"א): "אבר מן החי - דכתיב "אֵף בְּשָׂר בְּנִפְשׁוֹ דְמוֹ לֹא תֹאכְלוּ" (שם ד). ההתפתחות בתעשיית הבשר העלתה שאלות מוסריות, שרובן נוגעות בשאלה ההלכתית של איסור "צער בעלי חיים" (עיינו בבא מציעא דף לב ע"א). שאלות אלה מלוות אותנו כיהודים וכבני אדם.

גם הלאו 'בל תשחית' (עיינו דברים כ' יט ובספר החינוך מצווה תקכט) שמשמעותו איסור לפגוע, ללא תכלית, בעולם הנפלא שברא הקב"ה, מתחבר ישירות לאפשרות של הפקת בשר ללא פגיעה באקולוגיה. הצלחה מעשית והלכתית, בייצור בשר מתורבת, שגם מדרבנן יוגדר "פרווה", תשפיע באופן עצום על המטבח היהודי ועל מנהגי ההפרדה ההלכתיים שמאפיינים כל מטבח יהודי כשר כשלושת אלפי שנים. שינוי זה מחייב, כבר עכשיו, דיון הלכתי ובע"ה בקרוב, גם בדיקה של "פוק חזי מאי עמא דבר" - כיצד יתקבל הדבר וכיצד הציבור ינהג. גם לכך משמעות הלכתית.

הבה נתפלל כי גם "בשר מתורבת" ישתלב בהתקדמות לקראת עולם מתוקן יותר. תיקון שחייב להתחיל ב"בין אדם לחברו" ויתקדם בהכרח גם ל"בין האדם לעולמו". דווקא בימי ספירת העומר נדגיש את החובה העצומה לנהוג כבוד זה בזה.

לעילוי נשמת

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	מר משה וסרצוג כ" בתשרי תשפ"א	פרופ' ישראל אהרוני י"ד בכסלו תשפ"ג	הרב די"ר ג'רי האכנבים י"ח באדר ב' תשפ"ב
מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	גב' צפורה בת יונה דונייר נלב"ע י"ב אדר א'	מר יצחק טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א	מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	מר שמואל וגב' אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב
בלהה בת ישראל מרמורש ז"ל א' מנחם אב תשפ"א	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	ר' מאיר וגב' שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב אשר וגב' סוזן וסרטיל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף
חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט	הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	ר' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט
לע"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	צפורה בת יונה דונייר ע"ה נלב"ע י"ב אדר א'	גב' ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St., Jerusalem 91080

Tel: 02-5371485 info@eretzhemdah.org WWW.ERETZHEMDAH.ORG

חַמְדַּת שְׁנַת הַשְּׁבַע

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

מוקצה מחמת חסרון כיס - הפסיקה

בשבועות האחרונים למדנו את שיטות הראשונים בהגדרת מוקצה מחמת חסרון כיס, וביארנו מדוע רבי שמעון מודה לרבי יהודה ביחס למוקצה זה דווקא, בהתאם לשיטות השונות:

לפי בעלי התוספות: הקריטריון המגדיר את מוקצה מחמת חסרון כיס הוא ייחוד המקום, בלבד. כלי שאדם טרח להגדיר לו מקום מסוים, משם הוא לא יזוז אלא לצורך השימוש בו, בלבד, ומיד יושב למקומו, הוא כלי שאדם הוציא ממרחב השימוש שלו בשבת, ולכן רבי שמעון מודה שאסור לטלטלו.

במקביל לדברי בעלי התוספות, הפני יהושע: מוקצה מחמת חסרון כיס הוא סוג מסוים של כלי שמלאכתו לאיסור. מותר לטלטל כלים שמלאכתם לאיסור לצורך השימוש בהם. כלומר, אלו כלים שהשימוש הרגיל בהם אסור בשבת, אך מותר לטלטלם בכדי להשתמש בשימושים אפשריים אחרים. כלי שמלאכתו לאיסור שיחדו לו מקום, שבעליו הגדיר שלא ישמש לשימושים שאינם ייעודו המרכזי, הוצאו לחלוטין מתחום השימוש בשבת.

לפי הרמב"ם: החשש שהשימוש בכלי יגרום לירידה בערכו גורם להקצאה מוחלטת של הכלי משימוש. האדם אינו מוכן להשתמש בכלי, ולכן מקצה אותו משימוש לחלוטין, לכן הוא מוקצה בשבת.

בשולחן ערוך (אורח חיים סימן שח סעיף א) פסק: כל הכלים נטלים בשבת חוץ ממוקצה מחמת חסרון כיס, כגון סכין של שחיטה או של מילה, ואיזמל של ספרים, וסכין של סופרים שמתקנים בהם הקולמוסים כיון שמקפידים שלא לעשות בהם תשימש אחר, אסור לטלטלו בשבת ואפילו לצורך מקומו או לצורך גופו מלשונו נשמע שכל דבר שמקפידים שלא לעשות בו שימושים אחרים הוא מוקצה מחמת חסרון כיס. המשנה ברורה אומר שהמכנה המשותף של כל אלה הוא שמייחדים להם מקום. משמע שהוא מבין שהשולחן ערוך פוסק כבעלי התוספות.

אך הרב פיינשטיין (שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן כב שאלה יב) חולק על כך. השולחן ערוך אינו מזכיר את ייחוד המקום, ועולה מדבריו שעצם ההקפדה על הכלים היא שמקצה אותם משימוש בשבת. לכן הרב פיינשטיין מסביר שייחוד המקום זו דוגמה למאפיין שמוכיח שאדם מקפיד על חפץ, אך בהחלט ייתכנו כלים שלא זוכים למיקום מיוחד, ויהיו מוקצים מחמת חסרון כיס, וכן להיפך: יתכן ואדם יקפיד שספוגי הדחת הכלים שלו יהיו במקום מסוים, אך לא יעלה על הדעת לומר שאלו מוקצים מחמת חסרון כיס!

בשמירת שבת כהלכתה (פרק כ) נראה שפוסק את דברי כולם: בסעיף יט הוא פוסק שכלים שמלאכתם לאיסור שמקפידים על מקומם הם מוקצים מחמת חסרון כיס (כדברי הפני יהושע); בסעיף כא הוא אומר שכלים העומדים לסחורה מוקצים מחמת חסרון כיס, שכן אדם מקפיד שלא להשתמש בהם שמא ערכם ייפגע (כדברי הרמב"ם); ובסעיף כב הוא אומר שמה שקובעים על מקום מפני ערכו הוא מוקצה מחמת חסרון כיס (כדברי בעלי התוספות). בילקוט יוסף (סימן שח סעיפים א ו-ז) פוסק בדומה לכך.

אם כך, כמי פסקו הפוסקים הללו?

בארחות שבת (בשם הרב זילבר בשו"ת 'אז נדברו', ומספר אחרונים נוספים), מסביר את הפסיקה באופן הבא:

יסוד הדין הוא שכל שאין הכלי מוכן כלל לשימוש בשבת ובעליו מקפידים על כך – הרי זה מוקצה. ולכן בדרך כלל כלים שמלאכתם להיתר אינם מוקצים מחמת חסרון כיס, שהרי הם מוכנים לשימוש בשבת (מה שאין כן אם מלאכתם לאיסור אין להם שימוש בשבת, משום שהשימוש שהם מוכנים לו בימות החול אסור בשבת, ושימוש אחר – הבעלים מקפידים שלא לעשות בהם), אך כלים שבחנות, אף שמלאכתם להיתר – אינם מוכנים לשימוש בשבת, משום שעלולים להיפגם, ונמצא שבכלים אלו יש הקצאה גמורה של הבעלים, למרות שמלאכתם להיתר. כלומר, למעשה מוקצה מחמת חסרון כיס הוא כל כלי שאדם מקצה משימוש לחלוטין, כאשר ערך הכלי משפיע על הקצאה זו. יכול זה להיות מחמת שהכלי מיועד לסחורה, או מחמת שגם כך אינו מתאים לשימוש בשבת (שכן הוא כלי שמלאכתו לאיסור). למעשה כל סיבות ההקצאה שהציגו הראשונים התקבלו להלכה.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל, של:		
טל שאול בן יפה ר' יצחק בן בריינדל גיטה חוה ראנלה בת פיילא משה בן רחל עובדיה בן אסתר מלכה יוסף בן אורית	ניר רפאל בן רחל ברכה מאירה בת אסתר הילה צפנת בת שרה טובה הילל בן תמר שפרה אריה יצחק בן גאולה מרים ג'קלין בת רינה	אורי לאה בת חיה תמימה נטע בת מלכה רבקה בת שרה בלה ירחמיאל בן זלאתה רבקה חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביורור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

שני מעשים בטיהור טבריה

מעשה טיהור טבריה בתלמוד הבבלי

במסכת שבת (דף לג, ב) מסופר שרשב"י דיבר כנגד המלכות, והתגלגלו הדברים ונודעו למלכות והיא רדפה אחרי רשב"י. והוא ברח ונטמן במערה בסה"כ י"ג שנים, וכשיצא משם רחץ בבית המרחץ של טבריה ונרפא מהפצעים שהיו בגופו עקב שהותו הממושכת במערה. ולאחר מכן הוא טיהר את העיר טבריה, וז"ל המעשה בטיהור טבריה כשהוא מתורגם בתוספת ביאור:

"אמר: הואיל והתרחש נס (שניצל מהמלכות) – אלך ואתקן דבר, כמו שמצאנו שדרשו על הכתוב: 'וַיָּבֵא יַעֲקֹב שְׁלָם [עִיר] שְׁקָם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן כְּבָאֵל מִפְּדַן אֲרָם וַיַּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר]', ואמר רב: 'שְׁלָם' בגופו, 'שְׁלָם' בממונו, 'שְׁלָם' בתורתו. 'וַיַּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר' אמר רב: מטבע תיקן להם, ושמואל אמר: שווקים תיקן להם, ורבי יוחנן אמר: מרחצאות תיקן להם. אמר (רשב"י): האם יש דבר שצריך לתקן (בטבריה)? – אמרו לו: יש מקום שיש בו ספק טומאה, והכהנים נמנעים מלעבור שם ויש להם צער להקיף וללכת מסביב. אמר: האם יש אדם שיודע שמקום זה היה בעבר בחזקת טהרה? אמר לו 'ההוא סבא' ('אותו סבא') כאן קיצץ בן זכאי תורמסי תרומה. עשה גם רשב"י כך (שתיקן והועיל לטבריה כשם שיעקב תיקן והועיל לשכם, רבנו תם). וכל מקום שהיה קשה – טיהר אותו, וכל מקום שהיה רפה – ציין אותו (שלא יעברו ליזו הכהנים). אמר 'ההוא סבא' טיהר בן יוחאי 'בית הקברות!' (כלומר, טיהר דבר שאי אפשר לטהרו). אמר לו רשב"י אלמלא היית עימנו (בכינוס החכמים שדנו בטיהור המקום), ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו (אלא שהתנגדת לנו) – יפה אתה אומר (שאתה מתנגד לי כעת). עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו (לטהר), יאמרו: זונות מפרכסות זו את זו, תלמידי חכמים לא כל שכן (שראו להם שייסיעו אחד לשני)?! נתן בו רשב"י עיניו, ונפטר.

התנהגות 'ההוא סבא' מפליאה. מתחילה הוא סייע לרשב"י והעיד בפניו שאותו מקום מסופק היה בעבר בחזקת טהרה, ומדברי רשב"י בהמשך מתברר שמתחילה גם נמנה עימו ועם החכמים שהחליטו לטהר את המקום. ואם כן מדוע חזר בו לבסוף. בתשובות הגאונים (הרכבי, כג) ובתוספות (חולין דף ו, א) הביאו שיש מפרשים ש"ההוא סבא" הוא אליהו הנביא אך דחו את דעתם. אמנם יש מגדולי ישראל ובינם שפת אמת (שבת דף כג, ב) שסבורים שהוא אכן אליהו הנביא. ויש להעמיק ולהבין מדוע התנהג אליהו הנביא בדרך הפכפכה שכזו. לשם כך יש להשוות בין הסיפור שמובא בתלמוד הבבלי לבין הסיפור שמובא בתלמוד הירושלמי, וכדלקמן.

מעשה טיהור טבריה בירושלמי ובמדרשים

הספור בירושלמי (שביעית פ"ט ה"א) מתאר את טיהור טבריה באופן ניסי. הסיפור שבירושלמי דומה לסיפור שבמדרשים (מדרש רבה בראשית עט, ו, ועוד), ובמדרש הוא מפורט יותר. בסיפור זה רשב"י פיזר תורמוסים ובכל מקום שהיה מת מתחת לתורמוס היה המת צף ועולה למעלה. ומסופר שהיה כותי (שומרונ) שאמר שילגלג במעשיו של רשב"י, והוא נטל מת מתוך קבר שהיה באחד השווקים שרשב"י לא טיהר, וטמן אותו במקום שרשב"י טיהר. ובא לפני רשב"י ואמר לו מה תאמר אם אראה לך מת שקבור במקום שטיהרת. וצפה רשב"י ברוח הקודש שהכותי טמן אותו שם, ואמר גוזר אני שזה שלמטה יקום וזה שלמעלה ירד, ואכן המת עלה וקם ואילו הכותי מת ונטמן למטה. ולאחר מכן עבר רשב"י במקום שנקרא 'מגדל צבעיאי' ושמע את קולו של נְקָאי הסופר ששואל בתמיהה את האנשים, אמרתם שרשב"י טיהר את טבריה והרי אמרו שמצאו שם מת אחד. ובתגובה אמר לו רשב"י "יבוא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי על טבריה שהיא טהורה", ובנוסף לכך אמר לו: "לא עמנו היית במניין (שהוחלט לטהר בו את טבריה)?! פרצת גדירן שלחכמים! 'פֶּרֶץ גְּדֵר יִשְׁכְּנוּ נְחֹשׁ', וכך אכן ארע לנְקָאי, ובירושלמי מסופר שהוא נהיה לגל של עצמות.

הרי"ף (עירובין לה ע"ב) כתב שהאמוראים שבתלמוד הבבלי היו בקיאים בתלמוד הירושלמי יותר מאיתנו. ולאור דבריו צריך להבין שאם הספור שבבבלי שונה במקצת, הדבר נעשה באופן מכוון. לפי הירושלמי קברים של מתים רבים אבדו בכמה שווקים בטבריה, ורשב"י טיהר כמה מהשווקים באמצעות ניסים והמתים צפו מתוך הקרקע. אך לפי הבבלי הבעיה היתה במקום אחד בטבריה והבעיה הציקה רק לכהנים ולא לשאר העם. הבבלי אינו מספר שהמתים צפו ועלו מתוך הקרקע, ולא על הכותי שלילגלג על רשב"י ומה שארע לו. אין הכרח לומר שהבבלי חולק על מה שמסופר בירושלמי, וניתן לומר שמדובר במקומות שונים שהיו בטבריה. היו בטבריה שווקים שאבדו בהם קברים רבים ואותם טיהר רשב"י באמצעות ניסים, ועליהם מסופר בירושלמי. והיה בטבריה גם מקום שרק הכהנים נמנעו מלעבור בו ואותו טיהר רשב"י לפי תקדים הלכתי-מדעי, ועל כך מספר הבבלי. גם החכמים ותלמידיהם השתדלו לאכול חולין בטהרה (ומי שהקפיד על כך נקרא 'חברי'), אך מן הספור שבבבלי עולה שהבעיה הציקה רק לכהנים. כלומר, חכמי ישראל החזיקו מקום מסוים בשווקי טבריה כמקום טהור והניחו שהשמועה שאבד שם קבר אינה מבוססת ולא ראו צורך להחמיר שמא יש אמת בשמועה. אולם הכהנים החמירו על עצמם, משום שלכהנים יש איסור מהתורה להיטמא למת¹, או משום שהכהנים אכלו תרומה ואסור מהתורה לאוכלה בטומאה, ולכן החמירו הכהנים וחששו שמא בכל זאת יש אמת בשמועה שאבד שם קבר של מת. רשב"י טיהר את המקום לכהנים לפי עקרונות הלכתיים ולא לפי מעשה ניסים. תחילה הוא רצה לברר שאותו מקום הוחזק בטהרה, כלומר שבעבר גם כהנים נהגו ללכת שם, ואז בא 'ההוא סבא' וסייע לו והעיד בפניו ששם קיצץ בן זכאי תורמוסי תרומה, ויש להסיק מכך שאותו מקום הוחזק בטהרה גם לכהנים. כדי להוציא מחזקת הטהרה שהתבררה כעת בעדות 'ההוא סבא', היה צריך שיבואו עדים שיעידו שלאחר מכן חל שינוי בחזקה זו וקברו מת באותו שוק, ולא היו עדים כאלו. אלא שכאמור הכהנים החמירו על עצמם להאמין לשמועה שאבד קבר באותו מקום, וכדי להפיג את חששם של הכהנים, רצה רשב"י לזהות עבורם את המקומות הבודדים באותו אזור שיש לחשוש שמא נקבר שם מת. ורבנו תם (בתוספות כאן) מבאר שזיהוי זה נעשה בבדיקה בעלת אופי מדעי על פי תקדים שנעשה בעבר. וכדלקמן.

תקדים לשימוש בעיקרון מדעי לזיהוי קברי מתים

במסכת נידה (דף סא, א) מובאת ברייתא (בגרסת רש"י):

"תניא, אבא שאול אומר: מעשה בסלע בית חורון שהיו מחזיקין בה טומאה, ולא יכלו חכמים לבדוק מפני שהיתה מרובה, והיה שם זקן אחד ורבי יהושע בן חנניא שמו, אמר להן: הביאו לי סדינים! הביאו לו סדינים, ושראן במים, ופרסן עליהם. מקום טהרה - יבש, מקום טומאה - לח, ובדקו ומצאו בור גדול מלא עצמות."

ומפירוש רש"י ותוספות (שם) עולה, שהקרקע שבמקום הטהרה נשארה יבשה, משום שלא חפרו שם בעבר והעפר נותר קשה ולכן לא בלע מהמים שבסדין והסדין שמעליו נותר רטוב. ואילו במקום שחפרו בעבר היה העפר רפוי ובלע מן המים. ולפי רבנו תם כך עשה רשב"י גם באותו מקום מסופק שבטבריה, ופרס סדינים רטובים ובאמצעותם זיהה את המקומות הקשים והרפויים שבקרקע.

במעשה שארע בסלע בבית חורון מסופר שאחר כך חפרו במקום הרפוי ומצאו שם בור מלא עצמות, אך במעשה שבבבלי לא מסופר שעשו כך, וזאת משום שלאמתו של דבר לא היה שם מתים. כאמור מדובר היה בשמועה שאינה מבוססת שנקבר שם מת, ו'חברים' המקפידים על הטהרה לא חששו לשמועה ונהגו ללכת שם בכל מקום וגם במקומות שהתגלו כעת כרפויים, ולפי עדותו של 'ההוא סבא' המקום בכללותו הוחזק בעבר בטהרה. אלא שכאמור, הכהנים חששו לשמועה שאינה מבוססת ורשב"י ציין בעבורם את המקומות הרפויים כדי להורות שרק שם יש להם צד להחמיר ולחשוש שמא קבור שם מת, אך אין צד להחמיר במקומות שבהם הקרקע קשה.

לפי פירוש זה שמתבקש מפשטות הסוגיה, תמוה עוד יותר מדוע 'ההוא סבא' יצא נגד היתרו של רשב"י. והרי הוא עצמו העיד שבעבר היה המקום מוחזק כטהור גם לגבי תרומה. וההיתר להשתמש בסדינים רטובים לזיהוי מקומות רפויים בקרקע כבר נעשה בו שימוש על ידי רבי יהושע. ו'ההוא סבא' עצמו הצטרף עם רשב"י בכינוס החכמים שהסכימו עמו לטהר את השוק, ואם כן מדוע חזר בו 'ההוא סבא' וקרא למקום הזה 'בית קברות', שהוא מקום שאי אפשר לטהרו. צריך להבין שהתלמוד הבבלי שינה מפרטי הספור שבירושלמי כדי להדגיש את התמיהה הזו. לפי הספור שבירושלמי רשב"י טיהר את טבריה באמצעות ניסים, ולכן יתכן שחכם שתמך מתחילה בהיתרו של רשב"י יחזור בו, ויחליט לבסוף ש"אין מזכירין מעשה נסים" ואין לסמוך על נס כאמצעי להתיר ספיקות הלכתיים. אך לפי הבבלי, רשב"י השתמש בעקרונות הלכתיים ידועים שגם 'ההוא סבא' הצטרף אליהם. ואם כן תמוה ביותר, כיצד יתכן ש'ההוא סבא' ינהג באופן הפכפך ויתקוף את רשב"י על היתרו! כדי למצוא מענה לשאלה זו, צריך להעמיק במשמעות השם של מי שחלק על רשב"י, וכדלקמן.

הברייתא של נקאי

במדרש מובא שמי שחלק על רשב"י היה נקאי (נקאי) שהיה סופר בבית הכנסת של מגדל צבעיאי. בתלמוד הירושלמי (מעשר שני פי"ה ה"ב), מובאת ברייתא שנקראת הברייתא של נקאי, וז"ל הברייתא בתרגום חופשי: "נקאי היה שמש בית הכנסת במגדל צבעיאי (מקום סמוך לטבריה). בכל ערב שבת, כשהיה מיטיב את הנרות, היה עולה ושובת בבית המקדש ויורד לעירו ומדליק אותם. ויש אומרים שסופר, המלמד תינוקות היה, ובכל ערב שבת היה עולה ומסדר את סדר לימודו בבית המקדש ויורד ושובת בביתו. טרטריו, שהיה גר במהלול (בגליל התחתון), היה עולה ושובת בבית המקדש והיה חוזר לציפורי ומשכים לקציצת התאנים, ולא היה מי שקדם לו. בנות ציפורי היו עולות ושובתות בבית המקדש, וחוזרות לציפורי, ולא היה אדם קוצץ את התאנים לפניו. בנות לוד היו לשות עיסתן ועולות ומתפללות ויורדות עד שלא יחמיצו. איש אחד היה עומד וחורש, וברחה פרתו מפניו. הייתה רצה, והוא רץ (אחריה), רצה והוא רץ, עד שנמצא נתון בכבל. אמרו לו אימתי יצאת אמר להם ביום זה. אמרו לו באיזו דרך באת אמר להם בזו. אמרו לו בוא והראה לנו. יצא להראות להם ולא הכיר באיזו".

הירושלמי מקשה שם על הברייתא: כיצד ייתכנו סיפורים אלו? ואיך אפשר שמקומות רחוקים כל כך הספיקו אנשים להגיע לבית המקדש בערב שבת, לעשות מה שעשו ועוד לשוב לבתיהם הרחוקים בטרם כניסת השבת? קושיה דומה שמעלה הירושלמי היא כיצד ייתכן הסיפור על בנות לוד שהיו מספיקות לעלות לירושלים ולחזור בזמן קצר ביותר, בטרם החמיץ הבצק שלשו סמוך ליציאתן לדרך? הלוא במשנה (שם) נאמר כי לוד נמצאת במהלך של יום שלם מירושלים! (לכיוון מערב).

כדי ליישב את הסתירה הזאת מסביר הירושלמי כי לאמתו של דבר אין מחלוקת בין המשנה לבין הברייתא, מפני ש"מחילות היו, ונגנזו". מדברי הירושלמי עולה שהיו מנהרות חפורות מכל אחד מהמקומות הללו למקדש, והן קיצרו את הדרך מאד, אולם בעקבות החורבן הן נעלמו. כדי לחזק את הדברים, מביא הירושלמי את דברי המקרא: "וזהו שכתוב: 'גָדַרְךָ דְרָכֶיךָ בְּגִזְיִת, נְתִיבוֹתַי עִנְיָה' (איכה ג, ט).

עם כל זאת דברי הירושלמי מתמיהים. גם אם הדרכים שבמחילות היו ישרות, הרי לפי חישובי מרחק שנעשים בימינו מציפורי או מסביבות טבריה לירושלים, נמצא שהליכה דרך מחילה קצרה ככל שתהיה, תארך יותר מיום. כמו כן מחילה ישרה מלוד לירושלים תקצר את ההליכה רק במעט, ומכל מקום לא תאפשר לעלות לירושלים ולחזור לפני שיחמיץ בצקן של הנשים. לבד מכך קשה להבין כיצד ייתכן שקיומה של מחילה מפורסמת, שבה כל נשות לוד עולות ויורדות, נעלם מבית הדין, שעל פי מדידותיו מציינת המשנה את המרחקים המוזכרים בה!?

אליהו הנביא כובס ומנקה (נקאי)

קושיות אלו מאלצות אותנו להבין שהקשיים שהציבו בעלי האגדות בפני הלומד נועדו לרמוז לו להתבונן במבט מעמיק, ולהעפיל אל עולם גבוה יותר, עולם רוחני.

כדי להבין את כוונת האגדה יש להעמיק בהבנת חשיבות השם נְקָיִי, שהירושלמי קורא לברייתא כולה על שמו. לפי כללי הכתיב של ימינו שמו של נְקָיִי היה אמור להיות מאויית נְקָאִי, על משקל בעלי המלאכה ששםם גזור משורש מגזרת נח"י, וכשם ש"פְּנָאִי" הוא שמו של מי שמלאכתו בבנייה כך נְקָאִי הוא שמו של מי שמלאכתו בניקיון. נְקָאִי פועל כמו שליח המכין את הדרך לפני בוא יום ה', והוא עושה את פעולתו של אליהו 'מלאך הברית' כפי שהיא מתוארת בנבואת מלאכי (ג, א-כד):

"הֲנִי שְׁלֹחַ מְלָאכֵי וּפְנֵה דְרָךְ לְפָנַי וּפְתָאֵם יָבֹאוּ אֶל הַיְכָלָא דְהָאֲדֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמְלָאךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֹפְצִים הִנֵּה בָּא אִמְרָא ד' צְ-בָאוֹת: וְיָמֵי חֻכְלָכְל אֶת יוֹם בּוֹאוֹ וְיָמֵי הַעֲמֵד בְּהִרְאוֹתוֹ כִּי הוּא כָּאֵשׁ מְצַרְף וּכְבָרִית חֻכְסָיִם: וְיָשֵׁב מְצַרְף וְקִטְרָה... הִנֵּה אֲנִי שְׁלֹחַ לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּכִיָּא לְפָנַי בּוֹא יוֹם ד' הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהַשִּׁיב לָב אַבּוֹת עַל בְּנֵי וְלָב בְּנֵי עַל אַבּוֹתָם פֶּן אֲבֹאוּ וְהִכִּיתִי אֶת הָאָרֶץ חֲרָם:"

אליהו מפנה ומצרף ומטהר ומכבס (כְּבָרִית מְכַבְּסִים) את הדרך לפני בוא יום ד' שבו יתגלה המשיח. לשם כך הוא משיב את הלבבות; ומגלה לאבות שבניהם אינם רחוקים מהם, ומגלה לבנים שאבותיהם אינם רחוקים מהם. ובאגדה שלפנינו נְקָאִי מגלה לעמלי התורה שעמלי המלאכות אינם רחוקים מהם אלא הם אנשים טהורים ונקיים שפועלים יחד עם הקב"ה, וכדלקמן.

המחילות למקדש

המחילות המוזכרות בברייתא של נְקָאִי הינן בעצם מחילות רוחניות, וההולך בהן גופו אמנם "מוצב ארצה", אולם ראשו "מגיע השמימה", אל בית המקדש. האגדה מרמזת כי בציפורי היו משכימים לעמול במלאכת קציצת התאנים, אך ריבוי העמל הזה, למרות היותו בעל אופי ארצי מובהק, נחשב אצלם לשביתה במקדש. לשיטתם, העמלים ביגיע כפיים, אף על פי שהם עסוקים לכאורה בעניין ארצי, חומרי, בעצם עמלים הם חופרים את המחילה שדרכה בבוא העת יוכלו לשבות במקדש. ובנות לוד היו מחשיבות את עצם העמל בלישת הבצק כעניין שבאמצעותו חופרים את המחילה למקדש. והיו מחשיבות אותו כבר עתה, בעת הלישה, כתפילה במקדש.

ונְקָאִי עצמו, כשהיה מיטיב את הנרות לא ראה בפעולתו זו פעולה המטנפת את הידיים, אלא אדרבא, ראה בה שביתה במקדש, שהרי עמל זה מקרב את הזמן שבו נשבות שם. 'רעיון המחילה העמוקה', כמו מחילתו זו, של נְקָאִי, טמון גם באמרת חז"ל המפורסמת "אם הייתה נטיעה בתוך ירך, ויאמרו לך הרי לך המשיח, בוא ונטע את הנטיעה ואח"כ צא והקבילו", (אבות דרבי נתן נוסחא ב, לא) שהרי הנטיעה, וכן שאר המלאכות, הן המחילות המקרבות את ביאתו של המשיח והמבססות את מלכותו, ולכן אין זה ראוי להפסיק באמצע עשייתן, ואפילו כדי להקביל את פניו.

"ויש אומרים שסופר, המלמד תינוקות היה", כלומר שְׁנָקָאִי היה מלמד את סדר הלימוד לתלמידים של בית רבן, ולא היה נחשב לו הדבר לביטול תורה, מפני שהיה מחשיב את הדבר כאילו כבר עתה הוא שובת בבית המקדש. רעיון זה, שמדובר ב'מחילה' שדרכה היה חותר נְקָאִי אל המקדש, בא לידי ביטוי גם באמירה מפורסמת נוספת של חז"ל: "אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבניין בית המקדש" (שבת קיט, ב). אמירה זו מצדיקה את עצמה בהבנה שעצם הלימוד עם התינוקות הוא הבונה את המקדש והמבססו מבחינה מהותית, ולכן אין טעם להפסיקו כדי לרוץ את בנייתו הפיסית.

נתיבותי ענה

עם זאת מצאנו שיש מחשיבים את עמל התורה כאילו היה בגדר בניית המקדש ממש, וכן מובא בילקוט שמעוני: (שיר השירים רמז תתקצא) "אמר הקב"ה כל מי שמבטל צרכיו ויושב ועוסק בתורה 'זה דודי וזה רעי' (שיר השירים ה, טז), ולא עוד אלא כאילו בנה בית המקדש, דכתיב 'בנות ירושלים' (שם)". מדרש זה דורש את המילים "בנות ירושלים" מלשון בניית ירושלים, ולפיו, רק אחר שתבנה ירושלים של מעלה באבני הבניין הנוצרות מעמל התורה, תחזור ותבנה גם ירושלים של מטה. ומבואר במדרש זה, שצריך להמעט בזמן העיסוק בחומר ולהרבות בעיסוק בתורה. האם נְקָאִי (אליהו הנביא) מתעלם לגמרי מדעה זו?

כזכור, באגדה של נְקָאִי מופיע סיפור נוסף, על האיש החורש שרדף אחר פרתו והגיע לבבל ולא ידע להצביע על הדרך חזרה. איש זה מוצג כמי שנענה להדרכתו הראשונה של נְקָאִי וביטל מתורתו והלך לעמול בחריש, אלא שהלה היה שבו בעמלו עד שבשום פנים ואופן לא הסכים לוותר עליו. וכך, תוך כדי המרדף שלו אחר הפרה, 'התברר לו פתאום' שהוא 'ביבלי'. בזאת מרמזת האגדה כי הרדיפה האינסופית אחר המלאכות, אינה יכולה להיחשב מחילה לבית המקדש. אדרבה, היא המחילה ל'ביבלי', כלומר אל הגלות; ולפי התיאור שבאגדה היא דרך ש"כל באיה לא ישובו" (משלי ב, יט).

עיקר שלמות הצדיק

האם יש סתירה והפכפכות בהדרכתיו של נְקָאִי? אפשר ליישב זאת לפי דברי ליקוטי מוהר"ן (מהדורא בתרא סי' סח), וזו לשונו: "עיקר שלמות הצדיק שיוכל להיות למעלה ולמטה, שיהיה יכול להראות למי שהוא למעלה ונדמה בדעתו שהוא במדרגה עליונה, יהיה מראה לו שהוא ההפך. וכן להפך, למי שהוא למטה מאד במדרגה התחתונה, בתוך הארץ חמש, יהיה מראה לו שאדרבא, הוא סמוך להשם יתברך:"

ולפי דבריו מיושב הקושי שהעלנו לפני כן. בברייתא של נְקָאִי אליהו מראה לעמלי המלאכות שסבורים שהם רחוקים מהשם יתברך, שבפועל הם הסמוכים אליו ביותר מפני שהם מקרבים את הגאולה. אולם בסיום הברייתא, כדי שלא תזוז דעתם, הוא חוזר ומראה להם שבעצם הם מקרבים את הגלות ודווקא מיעוט במלאכות וריבוי בתורה הוא שיביא את הגאולה.

לפני כן לא הבנו כיצד הירושלמי מתרץ את הקושי מהברייתא של נְקָאִי בתירוץ "מחילות היו ונגנזו", והרי לא יתכן שמחילות ממש קיצרו כל כך את הדרך לירושלים. וכעת מתברר שהירושלמי ממשיד את הכוונה הנסתרת של הברייתא, והוא דולה לנו ממעמיקה. כאשר הירושלמי מסכם ואומר: "מחילות היו, ונגנזו, וזהו שכתוב גדר דרכי בגזית נתיבותי ענה", כוונתו לומר שמציאות שבה כל קבוצה בטוחה שהמחילה שלה היא הדרך הנכונה לגאולה והיא מקטרגת ופוסלת את המחילה של חברתה, היא מציאות שגודרת את הדרך בפני הגאולה. והוא רוצה שנשכיל ונבין שצריך שכל קבוצה תלמד זכות על החולקים עליה, כאילו היו גם הם בגדר חותרי המחילות אל המקדש.

כאמור, הברייתא של נקאי מרמזת לפעולותיו של אליהו הנביא, ומתארת אותן כפעולות הפכפכות שנועדו ללמד זכות. זו גם המשמעות של היציאה של נקאי (אליהו) נגד טיהור השוק של טבריה למרות שהוא הצטרף אל רשב"י מתחילה בהחלטה לטהר אותו. טיהור השוק של טבריה מביע באופן סמלי גם הסכמה ליציאה מבית המדרש אל המסחר בשוק ולעולם המעשה. נקאי הצטרף מתחילה למהלך הסמלי הזה של רשב"י, משום שיש בו צד של אמת ויש כאלו שצריכים לצאת מבית המדרש לעולם המעשה. אך יש כאלו שמתלבטים וחלק מהם צריכים להישאר לבסוף בבית המדרש, וכדי לשמור אותם בבית המדרש תקף כעת נקאי (אליהו) את היתרו של רשב"י, ואמר שהוא טיהר 'בית הקברות'. ועומק כוונתו היא שבית המדרש הוא 'ארצות החיים' ולעומתו השוק הוא 'בית הקברות'.

הפכפכות זו של נקאי דומה להפכפכות שלו בברייתא המפורסמת הקרויה על שמו, שמתחילה שיבח את עמל המלאכות ורמז שמי שעוסק בהן נחשב כמי שנמצא בבית המקדש, אך לבסוף חזר בו ואמר שהעוסק בהן נחשב כמי שירד לבבל. אך רשב"י לא הסכים כעת עם החזרה הזו של אליהו הנביא. ולדעתו המתלבטים צריכים להחליט כל אחד את החלטתו האישית מתוך החלטה אמיתית, ולא מתוך ביזוי שיטה של קבוצה כלשהי.

הבבלי מתאר את מה שארע ל'ההוא סבא' במילים "נח נפשיה", המשמעות המקובלת של מילים אלו היא 'נפטר', אך כידוע אליהו הנביא לא מת, ומשמעות הדברים כאן, שדעתו של אליהו היתה נוחה ושמחה מהתגובה שהגיב רשב"י להפכפכות הזו.

בסיבת שני המעשים בטיהור טבריה

בסיכום המאמר נמצאו למדים, שיש שני תיאורים שונים של טיהור טבריה על ידי רשב"י. התיאור הראשון הוא בירושלמי ובמדרשים, ולפיו רשב"י טיהר את טבריה באופן ניסי והחיה והוציא מתים מקבריהם כדי לטהר אותה, ו'נקאי' (שהוא אליהו הנביא שנקרא גם 'ההוא סבא') הצטרף אליו מתחילה ואחר כך חזר בו. לפי תיאור זה יתכן לטעות ולהבין שנקאי חזר בו משום שבסופו של דבר החליט שאי אפשר לסמוך על נס כדי להכריע בשאלה הלכתית. אולם לאמתו של דבר נקאי הוא דמות סמלית שמסמלת את אליהו הנביא, וה'חזרה' שלו מתאימה לדרכו של אליהו הנביא, ללמד זכות על הקבוצות החולקות שבעם ישראל. כדי למנוע את ההבנה המוטעית בסיבת חזרתו של נקאי, מספר הבבלי סיפור אחר של טיהור טבריה, ולפיו מדובר באזור קטן שרק הכהנים החמירו בו מסיבה שאינה מוצדקת. ואם כך תמוה ביותר מדוע 'ההוא סבא' חזר בו מהתמיכה ברשב"י. ותמיהה זו מאלצת אותנו להבין ש'ההוא סבא' הוא דמות סמלית, וה'חזרה' של אליהו הנביא היא דרך ללמד זכות על הקבוצות השונות שבעם ישראל. ומתחילה הוא משבח קבוצה מסוימת, ואחרי כן הוא חוזר בו ו'מבזה' אותה ובכך הוא מצדיק את החולקים על אותה הקבוצה. אולם כאמור, רשב"י מתנגד לדרך זו של לימוד זכות באמצעות ביזוי השיטה החולקת.

¹ וראו גם בנחל אשכול על ספר האשכול הלכות טומאת כהנים סימן נב אות ו (עמוד 178).

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

Cologne, Germany

קלן, גרמניה

ניסן תשע"ד

קידושין בטבעת ששימשה לנשואים אזרחיים

שאלה

בגרמניה פעמים רבות שהזוגות הבאים להינשא בחופה וקידושין כבר נישאו בנישואין אזרחיים וכבר נתנו זה לזה טבעות. בעבר הוריתי להם לקנות טבעת נוספת, דבר שעורר התנגדות. האם ישנה אפשרות שהאישה תחזיר את הטבעת לבעל והוא ישתמש בה לקדש את האישה?

תשובה

האישה יכולה להחזיר את הטבעת לבעל והוא יקדש אותה בה. יש להקפיד שהרב מסדר הקידושין יסביר לאישה לפני כן שהיא מקנה לבעל את הטבעת במתנה גמורה¹.

יש להסביר לזוג שעל פי ההלכה לפני קידושין הם אינם מוגדרים כנשואים², ולאחר הקידושין הם יחשבו כנשואים מבחינה הלכתית, על כל המשמעות של חומר איסור אשת איש והצורך בגט במקרה של גירושין, וזאת שלא יצא שכרנו בהפסדנו, שבכך שערכנו חופה וקידושין כדת משה וישראל נמצאנו מרבים ממזרים ח"ו³.

¹ הגמרא בגיטין (כ ע"ב-כא ע"א) דנה אם אדם יודע להקנות מתנה שתחזור אליו מיד או לא :

"בעי רמי בר חמא: היו מוחזקין בטבלא שהיא שלה וגט כתוב עליה, והרי היא יוצאה מתחת ידו, מהו? מי אמרין אקנויי אקניתא ליה, או דלמא לא ידעה לאקנויי? אמר אבבי, ת"ש: אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלים, והיה בו זקן אחד והיה מלווה לכל בני הכפר, וכותב בכתב ידו ואחרים חותמים, ובא מעשה לפני חכמים והכשירוהו; ואמאי? הא בעינא ספר מקנה וליכא! אלא לאו משום דאמרין אקנויי מקנה להו. אמר רבא: ומאי קושיא? דילמא זקן שאני, דידע לאקנויי! אלא אמר רבא, מהכא: ערב היוצא לאחר חיתום שטרות,

גובה מנכסים בני חורין. אמר רב אשי: מאי קושיא? דלמא גברא שאני, דידע לאקנויי! אלא אמר רב אשי, מהכא: אשה כותבת את גיטה, והאיש כותב את שוברו, שאין קיום הגט אלא בחותמיו."

ופירש רש"י (כ ע"ב ד"ה לא ידעה) שסיבת ההתלבטות של הגמרא היא כיוון שהאישה "לא גמרה ומקנייה דבר שאין בלבה לתת מתנה גמורה ולא גירשה אלא בשלה ואנן בעינן ונתן". נראה שכוונת דבריו שאינה נותנת "מתנה גמורה" היא שכיוון שדעתה שיחזיר לה את הגט מיד לאחר מכן, אינה יודעת ומבינה שעליה להקנות את הגט לבעל לגמרי, והיא רואה בנתנתו לידי הבעל מעין השאלה בלבד, כפי שפורש ספק הגמרא בתוספות (כ ע"ב ד"ה אשה), במאירי (כ ע"ב ד"ה היו מוחזקים) ברבנו קרשקש (בחיידושי שיוחסו לריטב"א; כ ע"ב ד"ה אלא אמר) ובר"ן (י ע"א בדפי הרי"ף ד"ה וגרסי' תו בעי רמי בר חמא היו מוחזקין בטבלא). וכך משמע גם מלשון רש"י בסמוך (שם ד"ה אלא לאו): "...דאין בדעתו של נותן שיעכבנו המקבל אצלו", וכן כתב (שם ע"ב ד"ה זקן): "לא ידעה כולי האי ולא גמרה לאקנויי בדעתה אלא בשאלה בעלמא". אמנם מדברי רבנו קרשקש (שם) והר"ן (בחיידושי כ ע"ב ד"ה תיש) נראה שהבינו שלדעת רש"י הספק הוא אם האישה מבינה שעליה להקנות את הנייר לבעל בקניין גמור, ולא בשאלה בלבד. ולכאורה לביאור זה, הספק הוא גם ללא קשר למאפיין הייחודי של הקנאה זו – שמיד לאחר מכן מחזיר לה הבעל את הגט, וכעין זה הובא בפירוש נוסף במאירי (שם) ובר"ן (על הרי"ף שם). על כל פנים, בין כך ובין כך, הספק של הגמרא נוגע גם לנדון דידן: אם האישה יודעת שעליה להקנות לבעל את הטבעת במתנה גמורה ולא בשאלה בלבד או אם היא גומרת בדעתה להקנות לבעל את הטבעת במתנה גמורה אף שהיא רוצה ומתכוונת שיחזיר לה אותה בקידושין. בביאור מסקנת הגמרא נחלקו הראשונים: דעת רש"י (כא ע"א ד"ה כותבת), תוספות (כ ע"ב ד"ה אשה), המאירי (כ ע"ב ד"ה היו מוחזקים), רבנו קרשקש (ד"ה אלא אמר) והר"ן (על הרי"ף שם ובחיידושי כא ע"א ד"ה אלא) היא שלמסקנת הגמרא (דברי רב אשי) אישה יודעת להקנות גם במקרה כזה (ואף שמדובר בדבר שעתיד לחזור אליה מיד לאחר מכן – ולביאור רוב ראשונים אלה, כאמור, זו סיבת הספק אם היא יודעת להקנות במקרה כזה), ולכן היא יכולה לכתוב את גיטה ואחר כך להקנות אותו לבעל. לפי דבריהם, גם בנדון דידן האישה יכולה להקנות את הטבעת לבעלה על מנת שיקדש אותה בטבעת. לעומת זאת, הרשב"א (כ ע"ב ד"ה הא דבעל) והריטב"א (חיידושי מכתב יד שם ד"ה הא דבעל) הביאו בצד פירוש שעל דרך שאר הראשונים פירוש נוסף (הרשב"א הביאו ראשון ודחק לומר שאף רש"י לכך כיוון, אלא שלא דק, ונראה שתופס פירוש זה לעיקר, ואת הפירוש שבדרכם של רש"י וסיעתו הביא כפירוש נוסף, והריטב"א – להפך). לפירוש זה ספקו של רמי בר חמא נשאר גם למסקנה, אלא שרב אשי מסביר שאף שאפשר שהאישה אינה יודעת להקנות את הגט לבעלה, חכמים הקנו לו את הגט ו"אפקורי אפקורו רבנן לגביה דידיה משום תקנתא". לפי שיטתו בקידושין, ישנו חשש שהאישה אינה יודעת להקנות את הטבעת באופן זה, והקידושין יהיו קידושי ספק בלבד.

ובשו"ת הרשב"א (חלק א סימן אלף רמא) כתב לגבי אישה שנתנה לבעל טבעת לקדש בה אישה אחרת (בנדון, את אימה שהייתה אלמנה) שיש להסתפק שמא נתנה את הטבעת במתנה על מנת להחזיר, כלומר ולא בשאלה, ולא העלה בפירוש את הספק אם היא יודעת להקנות. אכן ייתכן שבכלל ספקו אם זו הייתה מתנה על מנת להחזיר או שאלה בלבד, גם הספק אם היא אכן יודעת שצריך להקנות את הטבעת במתנה גמורה או אם היא יודעת וגומרת בדעתה להקנות כך אף שהמתנה היא על מנת להחזיר (וייתכן גם שיש לחלק בין מתנה על מנת להחזיר לאחר שייתן אותה המקבל לאישה אחרת, לקידושיה, למתנה על מנת להחזיר לאותה אישה עצמה בקידושיה שלה עצמה). וייתכן שבכלל ספקו גם הספק אם פירוש מסקנת הגמרא הוא כפירושו השני ורוב הראשונים או כפירושו הראשון שלפיו אכן אין אישה יודעת להקנות במקרה כזה, וצ"ע.

בחלקת מחוקק (סימן קכד ס"ק כא–כב) ובבית שמואל (שם ס"ק יט) פסקו כדעת רוב הראשונים. וכן כתבו בשו"ת חתם סופר (אבהע"ז חלק א סימן פו) במקרה שבו הכלה הקנתה לחתן את הטבעת על מנת שיקדשנה בה, שיש לפסוק כדעת רוב הראשונים, "כיון דלהרשב"א נמי לא הוה אלא ספיקא, כן אורחות כל הפוסקים דלא שבקינן פשיטותא דכולי עלמא מפני ספיקו של רשב"א ולא הי' צריכא קידושין שניים". כיוצא בזה פסק בשו"ת תרומת הדשן (סימן קכ) להתיר למכור חמץ בפסח ולא לחשוש שהמוכר היהודי לא יודע להקנותו לגוי, שהרי הגוי יחזיר לו את החמץ אחר הפסח. את הראיה להתיר מצא תרומת הדשן בסוגייתנו: "ואסיק התם דאפילו אשה ידעה לאקנויי בכה"ג, ולא אמרינן דלא מכוונה אלא לשאלה בעלמא, ושרינן גט אשה ע"י מתנה כה"ג התם ואף על גב דאי לא הוי מתנה לא הוי גט, ולא חיישינן לחומרא דאשת איש, וה"ה לגבי חמץ". עוד טעם להתיר כתב בשו"ת חתם סופר (שם):

"יעוד יש לעיין דנהי דלא ידעה לאיקנויי ולא ידעה להקנות וכל הפוסקים. והשתא: בשלמא בגט בעינן ונתן משלו ולא מהני שאלה, אבל בקידושין – כיון דשאלה לו כדי אשה. וכ"כ חלקת מחוקק וכל הפוסקים. וכשחוזר ונותן לה בתוך זמן שאלתו ויכולה היא להתקשט בו בתוך אותו הזמן בכדי להתקדש בו הרי שאלו לו שיעור קלוש שוה פרוטה, וכשחוזר ונותן לה בתוך זמן שאלתו ויכולה היא להתקשט בו בתוך אותו הזמן בכדי שיווי פרוטה – מקודשת. ונראה כיון שנתנה לו להתקדש, א"כ אפי' אי אין סתם שאלה שלשים יום מכל מקום הכא קבע זמנו עד שתתקדש בו, וכל זמן שאינה מתקדשת לא כלתה זמן שאלתו וממילא תתקשט בו שיעור פרוטה ומקודשת".

דברי החתם סופר מיוסדים על דעת הרא"ש (קידושין פרק א סימן כ) לגבי מי שהשאל טבעת לחברו על מנת שיקדש בה אישה, שהאישה מקודשת:

"דכיון שהשאל לו אדעתא לקדש בו את האשה, אנן סהדי דגמר 7ב נליתנו לו באותו לשון שיועיל לענין קידושין שתהא האשה מקודשת בו כי אדעתא דהכי מסר לידו הטבעת, ואם לא יועיל בלשון שאלה יהיה בלשון מתנה לכל הפחות תהיה מתנה על מנת להחזיר והיא מקודשת". ואם כן הוא הדין בנדון דידן: האישה נותנת את הטבעת לחתן על מנת שיקדש אותה בטבעת, ואנן סהדי שהיא נותנת לו אותה בדרך שתועיל לענין הקידושין – בין שהדרך המועילה היא שאלה להנאה בשיעור שווה פרוטה וקידושין בהנאה זו (כפי שנקט החתם סופר בנדון, וכן הרא"ש שם בתחילת דבריו) ובין שתהיה זו מתנה על מנת להחזיר (אף כשהנותן אמר בפירוש שהוא משאל כדברי הרא"ש שצוטטו לעיל, וקל וחומר כשאמר שהוא נותן).

ואמנם סברא זו עצמה לכאורה שנויה במחלוקת: מתשובת הרשב"א שהובאה לעיל משמע לכאורה שלו היה מדובר בטבעת שאולה – אף שהושאלה בפירוש לשם קידושין וגם האישה המתקדשת ידעה זאת (ואין לומר שטעתה לחשוב שמתקדשת בטבעת במלוא שוויה) – אינה מקודשת, ועל כורחך בניגוד לסברת הרא"ש, וכך כתב שו"ת מהר"ש (תורת חיים חלק ד סימן טו וסימן לא) בביאור דברי הרשב"א הללו, וכן מפורש בדברי הרשב"א עצמו בשתי תשובות נוספות (חלק ד סימן רעג; חלק ו סימן ב, אם כי הביא שם טעמים נוספים שאינם שייכים בנדוננו). עוד מעניין זה ראה בכנסת הגדולה (אבהע"ז סימן כח הגהות בית יוסף אות כח) שרצה לדחוק גם בתשובת הרשב"א שאינו חולק על הרא"ש מכול וכול, אך משתי תשובות הרשב"א האחרות שצינו מבואר שלא כדבריו, וכבר עמדו בזה מהדירי תשובות הרשב"א שבהוצאת מכון ירושלים.

נמצא שלשיטת הרשב"א קידושין אלה מוטלים בספק מכוח פירושו לסוגיה בגיטין, ולא תועיל סברת הרא"ש וסיעתו להכשירם שהרי גם עליה חולק הרשב"א. אלא שמכל מקום אין דברי הרשב"א בשני עניינים אלה תלויים אלו באלו ולמעשה מדובר בשתי מחלוקות נפרדות שדי אף בהכרעה באחת מהן שלא כמותו – וכפי שציין החתם סופר הרשב"א בשיטתו בסוגיה בגיטין הוא יחיד (וגם לפי האמור לעיל שגם הריטב"א הביא פירוש כפירושו, מכל מקום עדיין רוב גדול של הראשונים חולקים עליו וגם הריטב"א נקט תחילה כפירושו, ולאידך גיסא גם הרשב"א לא דחה את פירוש שאר הראשונים לגמרי אלא הביאו כפירוש נוסף) ואף לדבריו זה ספק – ומן הדין יש לפסוק שלא כדבריו, וקל וחומר שיש לפסוק כך בצירוף סברת הרא"ש ואין לחשוש שמא ההלכה כרשב"א גם בפירושו לסוגיה בגיטין (ואף שגם לדבריו יש לפחות ספק קידושין בנדוננו) וגם במחלוקתו עם הרא"ש בעניין טבעת שאולה.

עוד ראה כתב בשו"ת אבני נזר (אבהע"ז סימן קלד אות א) מדברי הגמרא (קידושין יג ע"א): "איתיביה רבא לרב נחמן: קידשה בגזל ובחמס ובגניבה, או שחטף סלע מידה וקדשה – מקודשת! התם בדשדיך". והסביר רש"י (נב ע"ב ד"ה בדשדיך) שכאשר האישה מסכימה לקבל את הגזל דידה כקידושין היא מוחלת על הגזלה ומסכימה להתקדש בו. אם כן, קל וחומר שבמקום שהאישה מרצונה נותנת את הטבעת שלה לחתן כדי שיקדש אותה, שהיא מקודשת באותה הטבעת ואין לחוש שמא היא לא הקנתה לו אותה כראוי.

גם בתורת גיטין (סימן קכ"ק א) דן לסברא שיש להביא ראיה מהנדון של 'קידשה בגזל', אלא שלגבי גט כתב שיש לומר שאם אינה מקנה את הקלף בפירוש לא מועיל, אף שבקידושין מועיל גם כשמסכימה בשתיקה לקבל את הגזל בתורת קידושין: "עוד כתב הבית שמואל דבקלף של האשה לכ"ע צריכה להקנותו בפירוש. ואין להקשות דמאי שנא מקידושין בסימן כח סעיף ב' דאם קידשה בגזל דידה וקבלתו ואמרה 'הן', דמקודשת מטעם דודאי הקנייתה לו החפץ, וא"כ: הכא נמי אם גירשה ברצון וקבלתו נאמר דודאי הקניית לו הנייר? דזה אינו דבשלמא בקידושין: כיון שאמר לה 'הרי את מקודשת לי בזה' הוי ממש כאלו אמר 'מכור עצמך בזה', וכיון שאמרה 'הן' הרי כאלו הודית בפירוש שחפץ זה של הבעל, שהקניית לו, שהרי הוי כאלו אמרה שמוכרת עצמה חילופי החפץ. משא"כ בגט שאינו מדבר בעסקי הקלף והנייר כלל רק שתגרש, ואפשר שאינה יודעת כלל אם הקלף צריך להיות משל בעל, ואפשר שאינה מקניית לו כלל. ואף אם יודעת והקניית לו – דברים שבלב הן, כיון שאינן מדברים כלל מעסקי הקלף".

בשו"ת חלקת יעקב (אבהע"ז סימן פא) דן ממש במקרה כזה שלפנינו, בקידושין לאחר נישואים אזרחיים בטבעת שנתן הבעל לאישה במסגרת הטקס האזרחי (והביא מדברי הרא"ש והחתם סופר הנ"ל בנוגע לקידושין בחפץ שניתן לבעל בהשאלה או במתנה על מנת להחזיר ודן בהם, כן הביא מדברי המקנה והאבני מילואים ועוד, ראה שם ואכמ"ל). והתיר לקדשה בטבעת שתמסור לבעל אחרי שסיבירו לה שהיא צריכה לתת לו אותה במתנה גמורה (ראה שם שצייד שבדיעבד מקודשת גם ללא הסבר זה, אך לכתחילה צריך להזהירה שתיתן לו את הטבעת במתנה גמורה, בפירוש). והביא ראיה לדבריו מהגהת הרמ"א (אבהע"ז כט, א): "האשה שנתנה לאחד מתנה על מנת להחזיר לה לאחר שלשים יום, כדי לקדשה בה תוך ל', ונתן לה תוך שלשים לקדושין, הוי מקודשת". ומשמע שאישה יכולה להתקדש במה שהיא מקנה לבעלה.

ובספר בית חתנים (פרק ה הערה לג) דן בחתן שנתן לכלה את הטבעת, בטעות, לפני אמירת "הרי את מקודשת לי", וכתב ששמע בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שעדיף לקדשה בטבעת אחרת משום החשש שאישה אינה יודעת להקנות. ולדבריו כל שכן בנדון דידן (שכן בנדונו היה מקום לומר שכלל אין צורך שתקנה לחתן את הטבעת, וכדלהלן, ובכל זאת חשש לזה, וכל שכן בנדונו). אך הביא שם מדברי הגרי"ע יוסף (יביע אומר חלק ב אבהע"ז סימן ה אות ג) שבהם התבאר שדי שתחזיר לחתן את הטבעת ויקדש בה, ואמנם שם נראה שטעמו של דבר הוא משום שכלל אינה צריכה להקנות לו, שהנתינה הראשונה – כיוון שלא התקדשה בה אינה מתנה אלא כפיקדון, אך בהסכמתו של הגרי"ע יוסף זצ"ל (לספר בית חתנים, וכפי שציין במחבר בהערה הנ"ל) הוסיף גם שיש לסמוך על דעת רוב הראשונים שאישה יודעת להקנות גם במקרה כזה, וטעם זה שייך גם בנדונו ועולה בקנה אחד עם דברי כל הפוסקים שהובאו לעיל.

ולמעשה נראה שניתן לסמוך על דעת כל הפוסקים הללו וללמדה שתחזיר את הטבעת לבעל ותקנה לו אותה בצורה מוחלטת.

² ולדעת הגר"א רבינוביץ מטעם זה יש להורות להם לקנות טבעת חדשה, וזאת על מנת ללמד שהנישואין האזרחיים אינם נישואין על פי ההלכה.

³ וכן הורה הגר"ז"נ גולדברג.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

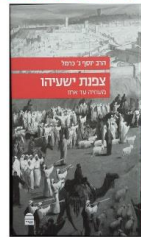
בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ

יועצים מדעיים:
הרב פרוי אברהם שטינברג
הרב פרוי דרור פיקסלר
הרב פרוי נתן קלר

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפיה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

<p>לע"י שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לע"י רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנוה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"י גב' לוריינ הופמן ז"ל</p>	<p>לע"י חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ח</p>	<p>לע"י סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
<p>לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד</p>				